

Una visió alternativa de la nació*

ALBERT BRANCHADELL

Professor de la Facultat de Traducció i d'Interpretació de la UAB i president de l'Organització pel Multilingüisme

La realitat lingüística de Catalunya demana una revisió del catalanisme que s'hauria de concretar en la renúncia al principi nacionalista "un país, una (sola) llengua" i la consegüent aposta per un espai públic català multilingüe. La tasca més urgent del catalanisme, adverteix l'autor, no és la restitució de l'homogeneïtat lingüística perduda, sinó la integració política dels catalans. I aquesta tasca és urgent en qualsevol escenari de futur, incloent-hi el d'un Estat català independent.

Com deia l'any 1979 el manifest d'*Els Marges*, el catalanisme històric sempre s'havia fonamentat en l'homogeneïtat ètnica (llegiu "lingüística") de Catalunya. Avui, un cop esfumada aquella homogeneïtat històrica, és qüestió de decidir si canviem la teoria (refundem el catalanisme, que diria aquell) o més aviat canviem els fets (restituïm l'homogeneïtat perduda). El nostre record de quan estudiàvem filosofia de la ciència és que, en casos com aquest, el que calia fer era canviar la teoria, no pas els fets, i això és el que proposarem tot seguit: suggerirem que la realitat lingüística de Catalunya demana una revisió del catalanisme que s'hauria de concretar en la renúncia al principi nacionalista "un país, una (sola) llengua" i la consegüent aposta per un espai públic català multilingüe.

Lingüísticament parlant, la Catalunya del segle XXI, certament, no té res a veure amb la que va veure néixer el catalanisme al segle XIX. Segons l'Enquesta d'Usos Lingüístics a Catalunya de l'any 2003, el 53,5 per cent de les persones entrevistades tenia el castellà com a llengua inicial i el 44,3 per cent considerava que el castellà era la seva llengua. A l'àrea metropolitana de Barcelona, les xifres eren el 61,5 i el 52,1 per cent de la població, respectivament. Altres fonts donen dades encara superiors. Segons l'Enquesta de la Regió de Barcelona de l'any 2000, a l'àrea metropolitana barcelonina el castellà era la llengua d'identificació del 56,1 per cent de les persones entrevistades. A l'anomenada "primera corona" metropolitana, la proporció arribava al 69,8 per cent. En aquesta zona del país 7 de cada 10 persones entrevistades van dir que a casa parlaven només en castellà. Tot això sense comptar les llengües "estrangeres" que les enquestes encara no detecten poc però que s'obren pas a la societat catalana.

En aquest article farem (sempre breument) les quatre coses següents. En primer lloc, constatarem que el catalanisme d'ara continua essent lingüístic, i més concretament comprovarem que la política lingüística de l'actual Govern catalanista i d'esquerres continua bevent del principi nacionalista "un país, una llengua". En segon lloc, donarem tres arguments per mostrar que revisar el catalanisme per la via de la deslingüització és possible. La història, la política comparada i l'anàlisi sociològica ens hi ajudaran. En tercer lloc, argüirem, en contra d'alguns lectors escèptics (i, sobretot, de moltes persones que mai llegiran això), que la deslingüització del catalanisme és compatible amb la promoció i la salvaguarda del català. En quart lloc, finalment, sostindrem que la tasca més urgent del catalanisme no és la restitució de l'homogeneïtat lingüística perduda, sinó la integració política dels catalans. I aquesta tasca és urgent en qualsevol escenari de futur, incloent-hi el d'un estat català independent.

1. *Nihil novum sub sole*

L'actual govern catalanista i d'esquerres manté el principi "un país, una llengua" només amb un matís: ara ja no és "una llengua" *tout court* sinó una sola llengua comuna d'ús públic. És interessant comprovar com el vicepresident de la Generalitat, Josep-Lluís Carod-Rovira, en una conferència dedicada al patriotisme social (presumpte *Ersatz* del catalanisme "identitari") no va fer sinó repetir el principi "un país, una llengua".¹ Va dir Carod: "el català ha de deixar de ser la llengua dels catalanistes, per ser la llengua dels catalans i catalanes", i hi va afegir: "com ho és l'italià a Roma, el francès a París o l'espanyol a Madrid". En aquesta línia, Carod va sostenir que "el català ha de passar de ser llengua política a ser llengua nacional, l'espai comú de trobada per a tothom", cosa que redueix qualsevol altra llengua

* Aquest article s'inspira en la intervenció de l'autor en un seminari organitzat per la Fundació Campalans celebrat el dia 27 d'abril de 2007, intervenció que al seu torn s'inspira en la seva contribució a l'obra col·lectiva *La rectificació* (Barcelona: Destino, 2006). L'autor agraeix sincerament

l'interès mostrat pel director de la Fundació, Albert Aixalà, en la publicació d'aquest article.

¹ "El patriotisme social, motor de construcció nacional". Auditori del Palau de la Generalitat. Dimecres 9 de febrer de 2007.

a la condició de “llengua privada d’ús personal”. I tot seguit un parell de detalls reveladors que hem posat en cursiva: Carod va reconèixer que a les enquestes “hi ha gent que se sent d’aquí, però que *encara* no parla la llengua d’aquí”. Sentir-se d’aquí sense parlar la llengua d’aquí és, doncs, una anomalia que cal esmenar: “podem eixamplar considerablement el nombre d’usuaris de l’idioma si convertim *tots* els catalans en catalanoparlants i aquests en persones que utilitzin la llengua en tots els àmbits d’ús sense excepció, com a exercici d’un dret, sí, però sobretot com a gest d’identificació amb un país”. (No havíem dit que la gent es pot sentir d’aquí encara que no parli la llengua d’aquí?) En definitiva, hem començat parlant de patriotisme social i hem desembocat en el monolingüisme estricte: tots els catalans parlant català “en tots els àmbits d’ús sense excepció”. I en aquesta matèria el govern catalanista i d’esquerres va molt més enllà que Jordi Pujol. Per a ser català ja no és suficient viure i treballar a Catalunya i sentir-se català: els adalils del patriotisme social ens munten una solemne conferència per dir-nos que per a identificar-se amb Catalunya ara també cal parlar en català.

Algú podria dir que tot això són idees de Carod, no del Govern. Home, Carod va fer la seva conferència al Palau de la Generalitat com a vicepresident de la Generalitat, no pas al carrer Calàbria com a president d’Esquerra Republicana de Catalunya. En tot cas, tenim altres evidències, com es diu ara. El 12 de juny de 2007 Miquel Pueyo va pronunciar una altra conferència a la Reial Acadèmia de Bones Lletres en la seva condició de secretari de Política Lingüística de la Generalitat, curiosament també amb l’adjectiu “social” en el títol.² És cert que Pueyo va extreure les seves idees –les seves frases, de fet– d’un llibre publicat com a ciutadà particular en una editorial comercial,³ però el que compta és que les va dir *qua* secretari de Política Lingüística. Tot és qüestió de l’article gramatical (les cursives seran nostres): a la pàgina 5 de la versió escrita de la conferència, Pueyo advoca perquè el català “esdevingui *una* llengua comuna i de cohesió social”; a la pàgina 9 l’article indeterminat es perd: ara Pueyo defensa que el català “esdevingui —i no pas en menor mesura que el castellà— llengua comuna i de cohesió social”; i a les pàgines 13 i 17 l’article indeterminat es fa determinat: primer Pueyo diu que “la nostra és una societat multilingüe, moderna, oberta i plural, on el català ha de jugar *el* paper de llengua comuna” i després es lamenta que “no s’ha consolidat encara com *la* llengua comuna de tots els catalans”. Sembla, doncs, que el principi “un país,

una llengua” –versió “un país, una llengua comuna”– treu el cap en el que suposa que és l’aportació ideològica més important dels responsables de política lingüística de la Generalitat dels darrers temps. (Pueyo també té el seu “encara”: a la pàgina 72 del seu llibre espera que el català sigui percebut com la llengua comuna de tots els catalans i catalanes, “fins i tot d’aquells i d’aquelles que encara no la parlen però que se senten catalans”. Si algú ens sortís amb l’argument que això només són idees de Pueyo el podríem adreçar directament al Pla de Govern 2007-2010, que repeteix literalment –i se suposa que fa seves– les paraules de l’exsecretari de Política Lingüística. La cosa, per cert, també ha arribat a l’Ajuntament de Barcelona: en la propaganda del PAM 2008-2011 se’ns diu que el català “ha d’esdevenir *la* llengua d’integració que vertebrí la gran pluralitat cultural que viu actualment Barcelona”).

La nostra proposta és concebre la llengua catalana com l’escala de Wittgenstein, de la qual cal desfer-se (relativament!) un cop s’hi ha pujat: la llengua catalana ha fet que Catalunya sigui una nació, però Catalunya pot continuar essent una nació més enllà de la llengua catalana, sense que això signifiqui negligir la llengua catalana.

2. Tres arguments per a deslingüitzar-se

Els orígens del catalanisme es confonen amb els de la recuperació de la llengua catalana com a llengua de cultura. La nostra proposta és concebre la llengua catalana com l’escala de Wittgenstein, de la qual cal desfer-se (relativament!) un cop s’hi ha pujat: la llengua catalana ha fet que Catalunya sigui una nació, però Catalunya pot continuar essent una nació més enllà de la llengua catalana, sense que això signifiqui negligir la llengua catalana.

Una relació contingent. La història ens mostra que hi ha moviments nacionals que han començat sense una base lingüística i que han adquirit aquesta base en el curs de la seva evolució. (De fet, també hi ha moviments nacionals, com ara l’escocès, que no han tingut mai una base lingüística.) L’argument és simple: si un moviment nacional pot adquirir una base lingüística, vol dir que la base lingüística dels moviments nacionals és contingent; per tant, també és possible que un moviment nacional *superi* la seva base lingüística. Tenim uns quants exemples de moviments nacionals que inicialment no tenien una base lingüística. Com ens recorda Xabier Zabaltza, el somni de Rhígas Velestinlí (1757-1833), un dels “pares” de la nació grega moderna, era reunir en un mateix estat grecs, albanesos, búlgars, serbis, romanesos, armenis i fins i tot turcs, agermanats per la religió ortodoxa i no pas per la llengua grega. Un altre exemple podria ser el *Landespatritismus* que va professar Bernard Bolzano (1781-1848), un moviment

² “La política lingüística com a política social. El paper de les llengües en una societat oberta”.

³ Pueyo, Miquel (2007). *El fantasma de la mort del català. Cap a un nou discurs sobre la llengua catalana*. Barcelona: Proa.

nacional a la Bohèmia dels inicis del segle XIX que superava la divisió lingüística entre txecs i alemanys. En el cas polonès, en ple segle XX Józef Pilsudski (1867-1935) encara somiava en una federació que reunís polonesos, lituans, biel-lorussos i ucraïnesos, com la Mancomunitat Polònia-Lituània del segle XVIII, en contra dels qui postulaven una Polònia congruent amb l'àmbit lingüístic (real o pretès, això sí) de la llengua polonesa.

Altres s'ho plantegen. Els catalans sovint s'han emmurrat en el Quebec a l'hora de dissenyar la seva política lingüística. Doncs bé, després de dos referèndums on els anglòfons van votar en bloc contra la secessió, al Quebec hi ha un discurs emergent que separa la nació quebequesa de la llengua francesa. En un llibre recent, Leigh Oakes i Jane Warren s'ocupen precisament d'això.⁴ “*As a nation without a state*”, diuen, “*Quebec is driven by two distinct imperatives: the need to affirm a robust Francophone identity within Anglophone North America, and the civic obligation to accommodate an increasingly diverse range of migrant groups, as well as demands for recognition by Aboriginal and Anglophone minorities*”. En la mateixa línia, l'any 2007 Astrid Alkistis Fleischer va presentar una tesi doctoral a la Universitat de Georgetown.⁵ No ens podem estar de reproduir aquest paràgraf del resum de la tesi:

The Quebec state tried to institute a discursive shift from an ethnic to a civic nationalism after the 1995 referendum on sovereignty. This civic nationalism no longer defines itself as a French-Canadian nationalism, but as a nationalism for all Quebecers. The Quebec state managed to institute this discursive shift but under conditions of contestation. This thesis explores the Quebec state's struggles with the ideological legitimacy of its language policy caught between the ethnolinguistic nationalism that was the original foundation for legitimacy of the state and its policies and the contradictions this has in a state that is trying to be open, inclusive, and democratic. Some particularly revealing moments when this tension becomes evident are examined. The thesis is, then, about the struggles, the contradictions between ethnolinguistic minority nationalism and inclusive democracy in a pluriethnic society.

Però no cal anar a l'altra banda de l'Atlàntic per trobar casos en què es replanteja la relació entre el nacionalisme etnolingüístic i la democràcia inclusiva. La Unió Europea ens ofereix un bell intent de creació d'una identitat europea sense una base lingüística –o, en tot cas, amb una base multilingüe.

La realitat és així. En la seva conferència del 9 de febrer de 2007, Carod va dir que “a totes les enquestes són molts més els ciutadans i ciutadanes que es consideren catalans que no pas els que es defineixen també com a catalanoparlants”. Un exemple pot ser el Sondeig d'opinió que cada any elabora l'Institut de Ciències Polítiques i Socials. L'any 2006 el 34,3 dels entrevistats van dir que la seva llengua habitual era el català; en canvi, el 73 per cent van dir que se sentien catalans, si sumem els que se sentien “únicament catalans” (11 per cent), “més catalans que espanyols” (19 per cent) i “tan espanyols com catalans” (43 per cent). El creuament de variables d'aquesta enquesta permet detectar fàcilment l'existència de persones que es consideren catalanes i no tenen el català com a llengua habitual: l'1 per cent d'entrevistats de llengua habitual castellana van dir que se sentien “només catalans” (és a dir, 11 entre 1.072), i el 8 per cent, “més catalans que espanyols” (és a dir, 86 entre 1.072). També és interessant veure les dades de les persones que van dir que el català i el castellà eren les seves llengües oficials: el 10 per cent se sentia “únicament català” i el 32 per cent, “més català que espanyol”.

3. Fer la bugada sense perdre els llençols

El nacionalisme lingüístic parteix del postulat que l'únic escenari que garanteix la supervivència de les llengües és el monolingüisme. Bernat Joan, el nou secretari de Política Lingüística de la Generalitat, proposat per Josep-Lluís Carod-Rovira i acceptat per José Montilla, no ho podia expressar més clarament en la seva tesi doctoral: “Una llengua minoritzada, com a normal general, es recupera quan no s'aplica un bilingüisme oficial, sinó que s'opta pel monolingüisme”.⁶ En aquest línia, la tesi de Joan prefigurava la teoria de la “llengua comuna” de Pueyo i companyia: “El procés de N[ormalització] L[ingüística] inclou la creació d'un model de llengua nacional, de llengua comuna que servirà com a mitjà d'intercomunicació general entre els habitants d'una comunitat lingüística determinada”. Aquest postulat és això, un postulat, perquè la història ens demostra que les llengües “minoritzades” es poden recuperar en un escenari *altre* que el monolingüisme oficial. A Catalunya la Renaixença va encetar un procés de recuperació de la llengua catalana en un escenari que no era precisament de monolingüisme oficial. Francesc Vallverdú, un sociolingüista catalanista i d'esquerres que tal vegada els governs catalanistes i d'esquerres haurien de tenir més present, ho explica sense embuts amb la nostra cursiva: “En aquest període [1854-1939] s'inicia i culmina un procés de normalització de la llengua catalana en el seu doble aspecte: en l'extensió social de la llengua [...] i en la normativització lingüística”.⁷ I el cas català no és precisament l'únic. Per esmentar un cas i prou, tornem a l'est europeu. En un llibre recent, Yuri Andrujovich explica que l'ucraïnès es va recuperar (es va salvar, de fet)

⁴ (2006). *Language, Citizenship and Identity in Quebec*. Palgrave Macmillan.

⁵ *The Politics of Language in Quebec: Language Policy and Language Ideologies in a Pluriethnic Society*.

perquè Galítzia (l'actual Ucraïna occidental) pertanyia a Àustria i no pas a Rússia com la resta de terres ucraïneses, tot i que l'ucraïnès mai va ser l'única llengua oficial de Galítzia ni la llengua "comuna" dels galitzians.⁸

Deslingüitzar el catalanisme no vol dir renunciar a la recuperació del català; simplement vol dir situar la recuperació del català en un marc que no sigui el principi nacionalista "un país, una llengua", que ha tingut i té aplicacions ben nefastes en la història europea i mundial. (Ve't aquí una bella manera de despolititzar de debò la llengua.) Sense canviar de latitud, podríem tornar a posar l'exemple de Galítzia, on la nova República de Polònia sorgida de la Primera Guerra Mundial va encetar una violenta política destinada a "polonitzar els polonesos", sobretot als que *encara* no parlaven polonès. Si tot això sembla massa rebuscat, deixem-nos d'històries, en el sentit literal, i tornem al Quebec d'ara mateix. Al Quebec el govern quebequès no es proposa convertir tots els quebequesos en francòfons, ni pretén convertir el francès en la llengua "comuna" dels quebequesos. Però al mateix temps el compromís del govern quebequès amb el francès és indubtable. Aquí hi ha un detall històric que sempre és bo de recordar: la primera llei per protegir el francès no és la famosa Llei 101 de 1977 del Partit Quebequès (més coneguda com a "Carta de la Llengua Francesa") sinó la Llei 22 de 1974, promoguda pel Partit Liberal. En altres paraules, van ser els federalistes quebequesos –no pas els nacionalistes– els primers a protegir legislativament el francès.⁹

4. Per un catalanisme lingüísticament pluralista

Si deslingüitzem el catalanisme, quina és l'alternativa? L'alternativa del catalanisme lingüístic, del catalanisme catalanocèntric, és el catalanisme pluralista, un catalanisme capaç de desconnectar la identitat nacional de la identitat lingüística, disposat a acceptar el que ja existeix, és a dir, la possibilitat d'identificar-se amb Catalunya sense identificar-se simultàniament amb el català. En altres paraules, un catalanisme dis-

posat a construir una comunitat política que no és congruent amb cap comunitat lingüística i, sobretot, disposat a fer-ho sense maldar al mateix temps perquè ho sigui. Abans hem vist que Josep-Lluís Carod-Rovira parlava de convertir tots els catalans en catalanoparlants i, aquests, en persones que utilitzin la llengua en tots els àmbits d'ús sense excepció. Si parlem de conversions, el repte del catalanisme pluralista és convertir tots els catalans en catalans, és a dir, tots els catalans-habitants en catalans-ciutadans, identificats amb les institucions d'aquest país i disposats a participar en la construcció d'aquest país i del seu futur. (Més d'un sortirà amb l'argument que l'assimilació lingüística és un requisit *sine quan non* de la integració política. Normal: com diuen els americans, el nacionalisme lingüístic és "*hard to die*".) Parlant de futur, el catalanisme pluralista té feina per fer sigui quin sigui el que ens espera, incloent-hi la independència. Una

última ullada a l'est d'Europa pot anar bé. Hi ha uns quants països europeus que, *després* de la seva independència, encara han de resoldre la integració política dels seus ciutadans. Kosovo serà el proper. El dia que sigui independent el nou Estat tindrà al damunt de la taula la qüestió de com integrar políticament la seva població sèrbia. La mateixa qüestió que es va haver de plantejar Macedònia, quan va comprovar que el nacionalisme macedonocèntric no permetria integrar políticament la població albanesa. A Ucraïna, elecció rere elecció assistim a la divisió entre els "prooccidentals" i els "prorusos", que en bona part és la politització d'una clivella *lingüística* interna. Fem la doble suposició que en un referèndum d'autodeterminació català –l'11 de setembre de 2014, per dir alguna cosa– hi votés més del 50 per cent del cens i que més del 50 per cent dels votants optessin per la independència. No és aventurat predir una divisió entre "proeuropeus" i "proespanyols" que seguiria en bona mesura, i fins on es pot seguir, l'actual clivella lingüística –soterrada, latent si voleu, però real com la vida mateixa. Després de tant parlar d'una país exsoviètic, i considerant que avui ens acull la fundació d'un partit exmarxista, potser estaria bé que acabéssim adjudicant al nou catalanisme pluralista un eslògan d'aquest estil: *Catalans de totes les llengües, uniu-vos!* ■

⁶ La citació és de la versió llibre de la tesi: Joan, Bernat (1996). *Les normalitzacions reeixides. Aproximació a l'estudi de la construcció de llengües nacionals a l'Europa del segle XX*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau, p. 210. L'any 2002 la tesi es va tornar a publicar, ara amb nous capítols, sis anys després: Joan, Bernat (2002). *Normalitat lingüística i llibertat nacional. Processos de normalització lingüística a l'Europa del segle XX*. València: Tres i Quatre. En aquest cas, la frase que reproduïm és a la pàgina 316.

⁷ Vallverdú, Francesc (1973). *El fet lingüístic com a fet social. Assaig de lingüística institucional*. Barcelona: Edicions 62, p. 138.

⁸ Andrujovich, Yuri (2006). *El último territorio*. Barcelona: Acontilado. En un altre lloc hem fet servir un argument semblant referit al català: el català es va recuperar (es va salvar, de fet) perquè Catalunya pertanyia a Espanya. Si l'any 1659 França s'hagués annexionat tot Catalunya, les coses haurien estat molt diferents.

⁹ La Llei 22, com posteriorment va fer la Llei 101, estableix que el francès és llengua oficial del Quebec. Paradoxalment, aquesta declaració no vol dir que el Quebec tingui un règim de monolingüisme oficial. La mateixa llei preveu, per exemple, la publicació en anglès de les lleis, i regula el dret a rebre l'ensenyament en anglès.